

Lähestyttäessä vuotta 2000 tulee yhä ilmeisemmäksi, että maailma, jossa elämme, on muuttunut tuntemattomaksi verrattuna sekä vuosisatamme alkuun että sen keskivaiheeseen. Tämä muuttuminen jatkuu koko ajan. Tietomme ympäröivästä maailmasta ja tähän tietoon perustuvat luontoon ja itse ihmiseen vaikuttavat tekniset välineet ovat kehittyneet valtavasti. Ihmisen luoman sivilisaation tekniikkasyntyistä vaikutusta planeettamme olemukseen on alettu nykyään verrata geologisiin prosesseihin, ja joissain asioissa se jopa ylittää ne. Ensimmäistä kertaa maailmanhistorian aikana ihmisellä on käytössään sellainen tekninen voima, että hän pystyy tuhoamaan vuosituhansien aikana luodun sivilisaation ja itsensä biologisena lajina sekä tekemään lopun elämästä planeetallamme.

Aikakautemme globaalit ongelmat — maailmanlaajuisen ydinsodan uhkasta tieteellis-teknisen vallankumouksen kielteisiin vaikutuksiin — ovat ihmiskunnan ja sen sosiaalis-taloudellisen ja tieteellis-teknisen kehityksen synnyttämiä eivätkä suinkaan luonnonvoimien seurausta. Nämä ongelmat voi ratkaista vain kehityksen jatkuminen eikä suinkaan sen lopettaminen. Koskaan aikaisemmin sivilisaatiomme kohtalo ja planeettamme olemus eivät ole olleet siinä määrin riippuvaisia ihmisen itsensä toiminnasta, sukupolvemme tietoisuudesta ja käyttäytymisestä. Jotta tehtävät päätökset ja toiminta olisivat oikeita, sukupolvemme täytyy omaksua uusi ajattelutapa — niin poliittinen, sosiaalinen, ekologinen, väestötieteellinen kuin filosofinenkin.

Pekka Kuusen kirja lähtee juuri tämän uuden ajattelutavan etsinnästä, pyrkimyksestä luovasti pohdiskella ihmisen planeetallamme kehittämän sivilisaation perspektiivejä, löytää rakentava ratkaisu niille maailmanlaajuisille ongelmille, joihin yhteiskuntamme on törmännyt kehityksensä uuden vuosituhannen kynnyksellä. Kuten tunnettua, tähän ovat kahden vuosikymmenen aikana pyrkineet monet tiedemiehet — niin luonnontutkijat kuin yhteiskuntatieteilijätkin. Kuitenkin suurin osa tähän aiheeseen paneutuneista töistä 70-luvulla ja nykyäänkin, mm. Rooman klubin esitelmät, ovat yleensä lähteneet tulevaisuuden ennusteissaan sosiaalis-taloudellisen, väestötieteellisen ja tieteellis-teknisen kehityksen perustendenssien tilastollisesta ekstrapoloinnista pohjautuen parhaassa tapauksessa muutamaan vuosisatamme vuosikymmeneen, jotka edeltävät välittömästi nykyajan globaalisten ongelmien syntymistä. Pekka Kuusen työ erottuu näistä ennen kaikkea ongelmien käsittelyn filosofis-historiallisella laaja-alaisuudellaan. Sellaisten viime vuosina julkaistujen kirjojen, kuten Peccein ”Ihmisen ominaisuudet” ja ”Sata sivua tulevaisuudelle”, Tofflerin ”Kolmas aalto”, Socupin ”Maan sivilisaation kehitysstrategia”, Frolovin ”Ihmisen perspektiivit”, Shahnazarovin ”Sosialismi ja tulevaisuus”,

sekä eräiden muiden neuvostoliittolaisten ja muunmaalaisten tiedemiesten, sekä marxilaisten että ei-marxilaisten, teosten rinnalla sitä voidaan täysin perustellusti tarkastella uutena sanana, uutena merkkipylyväänä ja jopa kuvaannollisesti sanoen ihmiskunnan näkyvissä olevan tulevaisuuden tieteellisen tutkimuksen ”uuden ideasukupolven” olennoitumana. Nämä teokset nojaavat maailman historian kuluessa tapahtuneen ihmiskunnan etenevän kehityksen luovaan yleistykseseen. Samalla ne auttavat ymmärtämään syvemmin sosiaalisen kehityksen yleisiä lainalaisuuksia sovellettuna meidän aikaamme sekä tajuamaan sivilisaation edessä olevia tulevaisuudennäkymiä.

Kirjan ”Tämä ihmisen maailma” tekijän henkilössä yhdistyy tämänkaltaiseen tutkimukseen ryhtymiselle välttämättömiä ominaisuuksia: ennen kaikkea laaja tieteellinen tietämys ja suuri käytännön kokemus yhteiskunnallisesta toiminnasta. Kuten Rooman klubin perustaja ja ensimmäinen puheenjohtaja Aurelio Peccei on Pekka Kuusikin ammatiltaan johtaja; 70-luvulla hän toimi puheenjohtajana Suomen ja Neuvostoliiton välisessä tieteellis-teknisessä yhteistoimintakomiteassa ja hän kuuluu IIASA:han, joka on kiinteästi sidoksissa Rooman klubin toimintaan. Lisäksi hän on epäilemättä huomattava tiedemies ja omaperäinen ajattelija, jolla on laaja-alaiset tiedot luonnontieteiden ja yhteiskuntatieteiden eri aloilta sekä poikkeuksellinen tieteellisen teräväjärkisyys lahja.

Kirjassaan Pekka Kuusi pyrkii luomaan yleispätevän konseptin ihmiskunnan evoluutiosta — sekä biologisena lajina että kulttuurin edustajana. Hänen konseptionsa käsittelee muovautumisen ja kaiken edellä tapahtuneen kehityksen historian sekä sivilisaation tulevaisuuden ennakoimisen. Tekijä on vakuuttunut siitä, että hänen kirjansa tarkoitus on edesauttaa sitä, että ihminen muuttuisi ”evoluution sokeasta etujoukosta” ”ohjattavan evoluution” edustajaksi. Tällainen evoluutio ratkaisisi loppujen lopuksi nykyajan maailmanlaajuiset ongelmat ja takaisi jatkuvan sosiaalisen kehityksen ja kaikkien kansojen solidarisuuden oloissa, joissa säilytetään ekologinen asuinympäristö. Kirjan tekijän mielestä juuri tällaisen maailmanlaajuisen konseptin puuttuminen aikaansa vakavan huolestuneisuuden ihmiskunnan tulevaisuudesta ja uhkaa jopa ihmiskunnan eloonjäämistä.

Konseptionsa pohjaksi Pekka Kuusi ottaa ns. biologisosiologisen synteessin, jonka teoreettinen ja metodologinen ajatus keskittyy vaatimukseen tarkastella ihmiskuntaa koko luonnon erottamattomana orgaanisena osana, samanaikaisesti sen kehityksen tuotteena ja korkeimpana asteena. Ihminen ilmentää itsessään sekä biologisia että sosiaalisia lainalaisuuksia, jotka ovat toinen toisensa edellytyksenä ja samalla konfliktissa keskenään. Ja vaikka kulttuurievoluution pohjana ovat sukupolvelta toiselle välitetyt informaation sosiaaliset lait, minkä ansiosta ihmisen valta luontoon on kasvanut jyrkästi ja yhteiskunnallinen kehitys jatkuvasti nopeutunut, ei ihminen kuitenkaan lakkaa olemasta biologinen olento kaikkine tästä aiheutuvin seurauksineen.

Käännös johdantoartikkelista Pekka Kuusen kirjan ”Tämä ihmisen maailma” venäjänkieliseen laitokseen, joka ilmestyi Moskovassa alkuvuonna 1988 Progress-kustantamon julkaisemana.

Pekka Kuusi voisi kirjansa motoksi ottaa täysin Karl Marxin lakonisen ajatuksen — ihmisen anatomia on avain apinan anatomiaan. Kuten tunnettua, tässä aforismissa Marx ilmaisi terävän ajatuksen siitä, että ihmiskunnan sosiaalis-taloudellisen kehityksen korkeampi taso tekee mahdolliseksi tajuta sen edelliset vaiheet paremmin ja syvemmin. Kuusen kirjassa tämä hedelmällinen retrospektiivinen suhtautuminen ihmiskunnan aikaisempaan historiaan ilmenee selvemmin siinä, kuinka suunnattoman merkityksen hän antaa informaatiolle sekä ihmiskunnan biologisessa evoluutiossa että sen sosiaalisessa kehityksessä. Tämä informaation tärkeä osa koko aikaisemmassa historiassa on meille ilmeistä ainoastaan 1900-luvun puolivälissä luodun kybernetiikan ja informatiikan myöhempien saavutusten ansiosta.

Pekka Kuusen maailmanhistorian konseptiossa keskeisellä sijalla on omaperäinen tulkinta biologisen evoluution ja kulttuurin edistyksen suhteesta ihmiskunnan kehityksessä sekä biologisena lajina että sivilisaation edustajana. Jossain suhteessa se saattaa herättää vastustusta ja kiistaa. Mutta kaikissa tapauksissa tämä konseptio on selvästi parempi kuin monet primitiiviset ja nykytieteen saavutusten valossa rajalliset näkökannat, joita on esittänyt joukko neuvostotiedemiehiä keskusteltaessa ihmisessä olevan sosiaalisen ja biologisen suhteesta ja jotka eivät ainoastaan väheksyneet vaan melkein sivuuttivat ihmisen geneettistä informaatiota ja sekä yksilöllisellä että sosiaalisella tasolla ilmeneviä erityispiirteitä sisältävien biologisten tekijöiden osuuden käyttäen ikään kuin verukkeena dialektista ”kieltämistä”, ”poistamista”.

Pekka Kuusen kirjan ensimmäinen osa pohjautuu biologis-sosiologisen synteessin konseptioon teoreettiseen ja metodologiseen perusteluun. Tekijän mukaan maailman-kaikkeuden kehityksessä on kolme nousevan evoluution vaihetta: kosminen, biologinen ja kulttuurivaihe. Ihmisen muovautumista ei voi mielivaltaisesti johdattaa vain viimeiseen vaiheeseen ja asettaa vastakohtaksi kahta muuta. Tekijä korostaa informaation suurta osuutta ihmisen käyttäytymisessä pitäydyttäessä behavioristisessa tulkinnassa ihmisen toiminnasta biologisena ja sosiaalisena olentona. Hän tarkastelee yksityiskohtaisesti sekä biologisen informaation merkitystä että yhteiskunnassa vähitellen hallitsevan luonteen saavuttavan kulttuuri-informaation erityisluonnetta. Ihmiskunnan menestys menneisyydessä ja tulevaisuudessa riippuu kokonaan siitä, miten se hankkii adekvaattia informaatiota ympäröivästä maailmasta, sen oikeasta arvostuksesta ja käsittelystä, kyvystä toimia sen mukaan, välittää sitä muille ihmisille ja tuleville sukupolville. Tällöin on olemassa vaara — se on ilmennyt usein historiassa — että hankittu informaatio voi lakata vastaa- masta ekologisen ja sosiaalisen ympäristön uusia oloja varsinkin teknologisten aikakausien käännekohtissa, jolloin nämä olot muuttuvat nopeasti. Nimenomaan tällainen tilanne on muodostunut nykyaikana, minkä vuoksi on kipeä tarve hankkia oikeaa informaatiota globaalista tilanteesta, johon ihmiskunta nykyään näyttää joutuneen, sekä saattaa tämä informaatio, uusi ajattelutapa kaikkien ihmisten omaisuudeksi ja samalla muuttaa heidän tietoisuuttaan ja käytöstään.

Kuusi jatkaa, että yleispiirtein ihmisten elämän perustarpeet pysyvät muuttumattomina läpi koko ihmiskunnan

historian (niiden struktuurin hän esittää erikoisdiagrammissa s. 71); kuitenkin niiden tyydyttämisen keinot ja muodot muuttuvat olennaisin osin siirryttäessä teknologisesta aikakaudesta toiseen. Vastaavasti muuttuvat myös informaation lähteet, luonne ja sisältö sekä konseptio ihmisen paikasta luonnossa ja ihmisten sosiaalinen käyttäytyminen.

Maaailmanhistorian aikajaotuksessa tekijä toimii historian materialistisen käsityksen mukaan, kuten hän itse huomauttaa. Koko kirjan ajan tekijä korostaa usein Marxin suurta pysyvää panosta yhteiskuntatieteessä, hän nimittää Marxia 1800-luvun etevimmäksi ajattelijaksi, minkä sosiaalis-filosofiset aatteet jatkuvasti innoittavat tiedemiehiä vielä vuosisata hänen kuolemansa jälkeen; nimenomaan Marxiin ja Engelsiin pohjautuvat nykyaikastakin tiedettä rikastuttavat aatteet tiedon integroinnista, ihmisen vapausajatuksista jne. (ks. s. 101—103).

Kuitenkaan Pekka Kuusen itsensä konseptio ei ole marxilainen. Kirjassa esitetään ihmiskunnan evoluutiosta tenhoava konseptio, joka ei ole marxilaisessa mielessä johdonmukainen historian materialistisen käsityksen kanssa, ja tämä konseptio tulkitsee sitä pikemminkin evoluution ja naturalismin käsitteellä, mistä kertovat mm. tekijän usein toistuvat viittaukset G. Spenceriin, M. Weberiin ja muihin ajattelijoihin. Kuitenkin se todistaa marxismin valtavasta vaikutuksesta nykyaajan sosiaalis-filosofiseen ajatteluun kokonaisuudessaan, mm. moniin ei-marxilaisiin tiedemiehiin. Voidaanko muuten sillä perusteella, että monet Kuusen näkökannat eivät ole yhtäpitäviä marxismin kanssa, evätä suomalaiselta tiedemieheltä historian materialistisen käsityksen? Tietenkään ei! Riittää, kun muistaa Engelsing arvion L. Morganin kirjasta ”Alkukantainen yhteiskunta” historian materialistisen käsityksen uudelleen löytymisenä.

Tekijä jakaa koko ihmiskunnan historian kolmeen teknologiseen perusaikakauteen, keräilyyn ja pyyntiin perustuvan yhteiskunnan kulttuuriin, maanviljelyskulttuuriin ja maailmanlaajuiseen tieteellis-tekniseen kulttuuriin; viimeksi mainitun muovautumisen lasketaan kuuluvan 1700-luvun Länsi-Eurooppaan ja se on nykyään levinnyt kaikille mantereille. Näiden aikakausien yksityiskohtaista luonnehdintaa kuvaa kirjan toinen osa, joka on laajin. Tässä osassa tekijä tarkastelee seikkaperäisesti yhteiskunnan turvaamista olemassaolon keinoin, väestön uusintamista, sosiaalista käyttäytymistä, informaation hallintaa näinä jokaisena kolmena ajanjaksona, niiden sosiaalis-taloudellisia vastakohtaisuuksia ja ristiriitoja sekä niiden saavutuksia, jotka ovat mahdollistaneet ihmiskunnan johdonmukaisen nousun kulttuurirevoluution korkeammalle asteelle.

Kuitenkin nykyaikana nimenomaan näistä ihmiskunnan saavutuksista, jotka ovat mittaamattomasti kasvattaneet taloudellista ja tieteellis-teknistä potentiaalia, on tullut ihmisen ja luonnon välisten ristiriitojen jyrkän kärjistyksen sekä sosiaalisten vastakohtaisuuksien ja poliittisten ristiriitojen lähde. Ne asettavat kysymyksen alaisiksi siviilisaation olemassaolon ja ihmisen biologisena lajina.

Kirjan kolmannessa osassa tekijä analysoi seikkaperäisesti nykyaajan globaalisia ongelmia, joita ihmiskunta on kohdannut kolmannen vuosituhannen vaihteessa, ja omistaa erityistä huomiota väestötieteellisille prosesseille, myö-

hemmän yhteiskunnallisen kehityksen turvaamiselle sille välttämättömillä luonnonvaroilla sekä ihmiskunnan itsemurhan, ydinsodan, ehkäisemiselle. Jokaiselle näille kolmelle globaalille ongelmalle on omistettu oma lukunsa.

Pekka Kuusi pitää kirjansa kolmatta osaa eräänlaisena ”oppikirjana tai lyhyenä ihmisen eloonjäämisen kurssina” (s. 257). Ihminen, kuten hän painottaa, kuuluu alkuosin kahteen itseohjautuvaan, epätavallisen monimutkaiseen kyberneettiseen järjestelmään: biologiseen ja kulttuurijärjestelmään. Näitä molempia järjestelmiä ohjaavat sisäiset lakinsa niiden kummankin erikoisinformaation havainnon ja muunnelman pohjalta: geneettisen ensimmäisessä tapauksessa ja sosiaalisen toisessa. Muodostuneessa globaalissa tilanteessa ei ensimmäinen eikä toinen järjestelmä voi enää jatkaa toimintaa alkuvoimaisesti ilman katastrofin uhkaa sekä luonnolle että yhteiskunnalle. Sen tähden ihmisen on oltava luonnon tietoisien ja tarkoituksellisten evoluution edustaja, pääagentti. Pekka Kuusen esityksessä itse aate ”ohjattava evoluutio” toistaa etevän englantilaisen biologin J. Huxleyn 50- ja 60-luvulla muotoileman evoluutioteorian perusväittämät. Mutta konkreettis-historiallisen sisältönsä puolesta se on hedelmällinen pyrkimys Rooman klubin näkökantojen sosiaalifilosofiseen yleistyksen ja käsitteellistämiseen nykyajan globaalisten ongelmien suhteen.

Samalla on todettava, että kirjan tekijän valaistessa sodan ja rauhan ongelmia ja nykyajan väestötieteellisiä sosiaalisia ja ekologisia ongelmia ilmenee sekä ihmisystävällinen että yleisdemokraattinen ja humanistinen asenne näiden ongelmien alkuperän analysoinnissa ja niiden ratkaisun suosittelussa. Tekijä torjuu Rooman klubin ensimmäisten esitelmien synkät ennustukset; hän esiintyy ”kasvun rajojen” pessimististä konseptiota vastaan, kritisoi ydinenergian rauhanomaisen käytön vastustajien ääri näkökantoja voimatalouden ongelman ratkaisemiseksi jne. Hänen mielestään amerikkalainen taloudellisen kehityksen ”malli” ei ole käyttökelpoinen kehitykselle. Tekijä on taipuvainen siihen ajatukseen, että ihmiskunnalle kokonaisuudessaan olisi parasta sosialistinen kehityksen tie, jolla ymmärretään sosiaalisen oikeudenmukaisuuden käsitteitä. Ne ovat tyypillisiä sosiaalidemokraattisille johtajille, kuten Olof Palmelle, Willy Brandille ja muille Sosialistisen internationaalien vasemmistöedustajille.

Loppuluvussa, joka on ilmeikkäästi nimeltään ”Suojautuminen ihmistä itseään vastaan”, tekijä tarkastelee rauhan säilyttämisen ja kansainvälisen turvallisuuden lujittamisen näkökohtia. Hän vakuuttaa, että sodat ovat menneiden historiallisten aikakausien jäänteitä ja mielettömiä nykyajan kansainvälisten ristiriitojen ratkaisemiseksi. Hän korostaa, että ihmiskunnan globaalisten ongelmien ratkaiseminen on mahdollista vain kahden sosiaalisen järjestelmän rauhanomaisessa rinnakkaiselossa ja niiden ulkopoliittikan uudelleen suuntautumisessa ristiriidasta kumppanuuteen ja rakentavaan yhteistyöhön, varsinkin USA:n ja Neuvostoliiton keskinäisissä suhteissa. Hän kritisoi sepustuksia ”neuvostouhkasta”, nimittää niitä perusteettomiksi ja viittaa molemmille osapuolille edullisen yhteistyön hedelmällisyyden ja mahdollisuuden tueksi Suomen kokemukseen sekä sopimukseen neuvostoliittolaisen kaasun toimittamisesta Länsi-Eurooppaan.

Pekka Kuusi jatkaa, että eloonjäämiseen ihmiskunnan

tulee perin pohjin muuttaa sosiaalisia arvostuksiaan ja käyttäytymistään, panna käytännön toimintansa perustaksi yleisiin ihmillisen solidaarisuuden periaate ja asettaa se vastakohtaksi kilpailun periaatteelle sekä yhteiskunnan sisällä että kansainvälisissä suhteissa. Yhtenä nykyajan kipeimpänä globaalina ongelmana hän pitää kehitysmaiden taloudellisen jälkeensä jääneisyyden voittamista ja ehdottaa, että kehittyneet maat ottavat velvollisuudekseen antaa kehitysmaalle pitkäaikaista apua vapaaehtoisen määrärahan muodossa kansantulonsa määräämän osan (W. Brandtin komitean suositusten mukaan).

Kirjassa kritisoidaan Yhdysvaltain lyhytnäköisen, egoistisen ulkopoliittikan monia puolia, mm. heidän jarrutusasennettaan aseidenriisunnan, merioikeuden jne. suhteen, ylikansallisten yhtiöiden kapitalistisen laajenemisen tukemista ”kolmannessa maailmassa”, mikä johtaa sen luonnonrikkauksien anastukseen. Tekijä arvostelee melko kriittisesti myös ranskalaisen yhteiskunnallisen vaikuttajan ja lehtimiehen J. J. Servan-Schreiberin ”informatiikan yhteiskunnan” konseptiota, jonka mukaan maailman pelastaminen on sen ”japanilaistamisessa”. Ihmiskunnan tulevaisuus ei voi todellakaan muovautua minkään kaavan mukaan, vaikka se olisi kuinka puoleensavetävä jotakin historiallista aikakautta ajatellen. Sekä biologisen evoluution että sosiaalisen kehityksen sisäisenä ”jousena” on aina ollut niihin sisältyvien mahdollisuuksien potentiaalinen moninaisuus, erilaisia yhteiskuntia keskenään rikastuttava sosiaalisten arvojen ja kulttuuri-informaation vaihto. Erotuksena kapea-alaisesta erikoistumisesta ovat olleet nimenomaan moninaisuus ja universaalisuus ja ne pysyvät sekä biologisen evoluution että sosiaalisen kehityksen omaperäisenä ”vakuutuskirjana”.

Lopuksi tekijä kehottaa ihmiskuntaa tajuamaan paikansa ja kutsumuksensa maailmassa ohjattavan ja tietoisien evoluution etujoukkona maailmankaikkeudessa.

Kokonaisuudessaan P. Kuusen kirja on epäilemättä sisältörikas ja mukaansatempaava tutkielma nykyajan globaalista ongelmista ihmiskunnan maailmanhistorian yhteydessä. Sitä voidaan tarkastella hedelmällisenä pyrkimyksenä luoda niiden ratkaisemisen sosiaalifilosofinen konseptio, joka on hyväksyttävissä lännen demokraattisia ja pasifistisesti suuntautuneita yhteiskunnallisia liikkeitä varten. Kirjassa esitetään suuri ja monin osin omaperäinen tieteellis-tietopuolinen aineisto ihmiskunnan sosiaalitaloudellisesta historiasta sekä väestötieteellisestä ja ekologisesta tilanteesta nykymaailmassa. Omintakeista tietopuolista kiinnostusta edustavat monilukuiset diagrammit ja taulukot, jotka lisäävät tilastotieteellistä perusteellisuutta ja havainnollisuutta kirjassa esitettyihin näkökantoihin.

Kuusen kirjassa on myös paljon väittämiä ja arvosteluja, jotka herättävät vastustusta, saattavat olla tieteellisten väittelyiden aiheena tai virikkeenä myöhemmille tutkimuksille. Joissakin tapauksissa käytetty todellinen aineisto mahdollistaa myös toisenlaisen tulkin, puhumattaakaan siitä, että itse tuon aineiston esittämisessä painotukset saattavat olla toisaalla.

Maailmanhistorian jaksotuksessa tekijä erottaa siis kolme kulttuurivaihetta ja vastaavasti kaksi teknologista kumousta: agraarisen neoliittisella kaudella ja teollisen, joka alkoi 1700-luvun puolivälissä. Kuitenkin suurin osa

tiedemiehistä sekä Neuvostoliitossa että muualla pitäytyy toisenlaiseen mielipiteeseen. He ovat sitä mieltä, että tieteellis-tekninen kumous, joka on kehittynyt 1900-luvun puolivälissä, on ihmiskunnan historiassa uuden teknologisen aikakauden alku eikä vain teollisen vallankumouksen jatke, kuten Kuusi arvelee. Heidän antamansa määritelmä maailmanlaajuisen tieteellis-teknisen kulttuurin vaiheesta on käyttökelpoinen, nimenomaan siitä syystä, että välittömästi sitä edeltävää vaihetta voidaan nimittää teolliseksi. Ensi näkemältä vuosituhsia käsittävän maailmanhistorian mittassa kaksi vuosisataa, jotka erottavat teollisen vallankumouksen tieteellis-teknisestä, voi tuntua lyhytaikaiselta episodilta, varsinkin kun monissa maissa ensimmäinen niistä muuttui välittömästi toiseksi. Kun lisäksi otetaan huomioon "historian rytmin" kiihkeä nopeutuminen, jokainen vuosikymmen meidän aikakaudellamme voidaan hyvin rinnastaa vuosisataan keskiajalla ja vuosituhsanteen muinaisajalla mitä tulee poliittisiin tapahtumiin, sosiaalisiin murroksiin ja teknologisten uudistusten runsauteen. Sen tähden ihmiskunnan kulttuurievoluutiioon nähden on enemmän puolustettavissa ajan logaritmisen mitta-asteikko kuin lineaarinen. Tieteellis-teknisen vallankumouksen kuluessa muovautuva uusi kulttuuri eroaa historialliselta näkökannalta teollisen aikakauden kulttuurista yhtä hämmästyttävästi kuin teollisen aikakauden kulttuuri puolestaan maanviljelyskulttuurista. Tämän mielipiteen kannalle kallistuu selvästi Kuusikin.

Joitakin vastaväitteitä herättää kirjan tekijän kaksinaisen suhtautuminen Marxiin. Kuusi arvostaa Marxin tieteellistä perintöä poikkeuksellisen suuresti, mistä aiemmin mainittiin, mutta sen ohella hän pitää kiinni lännessä melko laajalle levinneestä mielipiteestä, että ollessaan oikeassa tiedemiehenä Marx ikään kuin olisi väärässä vallankumouksellisenä (ks. s. 103). Hän arvelee, että sosialistinen vallankumous ei ole lännen historiallisessa työjärjestyksessä. Ja tämän vahvistukseksi hän esittää yhtä kummallisen kuin vakuuttamattomankin todisteen: mielikuvitus ei muka salli nähdä Palmea, Brandtia, Schmidtiä ja muita sosiaalidemokraattisia johtajia vallankumouksen barrikadeilla. Mutta marxilais-leniniläisen opin mukaan sosialistinen vallankumous ei millään tavoin rajoitu aseellisiin kapinoihin ja kansalaissotaan; se voi kehittyä sekä rauhanomaista että ei-rauhanomaista tietä; vallankumouksellisen kapitalismista sosialismiin siirtymisen konkreettis-historialliset muodot ovat melko moninaiset. Eikä tässä ole kysymyksessä vanhentunut marxismi vaan marxismia koskevat jotkut käsitykset, jotka ovat levinneet lännessä ei-marxilaisten keskuudessa ja valitettavasti myös niiden keskuudessa, jotka pitävät itseään marxilaisina.

Siihen, että on arvosteltu Kuusen mielipiteitä "ideologisesta pinttyneisyydestä" ja "sosiaalisesta konservatiivisuudesta" Neuvostoliiton politiikassa 1970-luvulla ja 1980-luvun alussa, ovat epäilemättä vaikuttaneet eräät negatiiviset tendenssit ja lamailmiöt neuvostoyhteiskunnan elämässä. Tässä yhteydessä kannattaa muistuttaa, että Pekka Kuusi sai kirjansa englanninkielisen painoksen (josta venäjänkielinen käännös on tehty) valmiiksi vuoden 1984 puolivälissä, ja vajaa vuosi sen jälkeen NKP:tä ryhtyi johtamaan uusi puoluejohto, joka suuntautuu vallankumoukselliseen uudelleen rakentamiseen ja sosialistisen yhteiskunnan radikaaliin uudistamiseen ja puolustaa uutta

poliittista ajattelua kansainvälisellä näyttämöllä. On melko opettavaista, että Kuusen itsensä pohdiskelu on monessa suhteessa lähellä tätä uutta ajattelutapaa. Hänen kirjansa, joka heijastaa monien tiedemiesten ja yhteiskunnallisten vaikuttajien mielialaa lännessä, osoittaa vakuuttavasti todeksi sen, että uutta ajattelua tarvitaan ja että sillä on globaalinen luonne.

Tämän uuden ajattelun pohjana on ihmiskunnan solidaarisuuden aate ihmiskunnan eloonjäämisen ja myöhemmän sosiaalisen kehityksen nimissä. Tämän aatteen saneele määräävästi yhteiskunnan kehityksen koko kulku. Se saa historiallisen ja sosiaalisen imperatiivin luonteen, joka on suunnattu kaikille maille ja kansoille, kaikille vastuuntuntoisille valtiollisille ja yhteiskunnallisille vaikuttajille, kaikille ihmiskunnan ja sivilisaation tulevaisuudesta huolta kantaville tiedemiehille. Uuden ajattelutavan sosiaalinen merkitys on siinä, että ihmiskunnan auttamisella tajuttaisiin kokonaisuudessaan uuden historiallisen aikakauden omaperäisyys aikaisempaan historiaan verrattuna.

Meidän vuosisatamme loppupuolella maapallolle on muodostunut kahden vastakkaisen sosiaalisen järjestelmän samanaikaisesta olemassaolosta ainutlaatuinen historiallinen tilanne: nykyajan globaalisten ongelmien ratkaiseminen vaatii inhimillisen toiminnan yhdentymistä kaikilla aloilla. Kuten tunnettua, erilaisia yhteiskunta-muodostumia on ollut samanaikaisesti aikaisemminkin historiassa, mutta se ei ole koskaan edellyttänyt niiden yhteistyötä eikä ole ollut mukana näin laajoissa yhdenmisyysprosesseissa.

Uuden historiallisen vaiheen lyhyt ja syvälinen kuvaus ihmiskunnan etenevästä kehityksestä sisältyy NKP:n Keskuskomitean 27. puoluekokouksen päätöslauselmaan: "Historian ja yhteiskunnallisen kehityksen kulku vaatii yhä kipeämmin koko planeetan kansojen ja valtioiden rakentavan ja luovan yhteistoiminnan järjestämisestä. Kahden järjestelmän ja maailman valtioiden kasvavan keskinäisen riippuvuuspyrkimyksen kilpailussa, historiallisessa kamppailussa on maailman kehityksen todellinen dialektiikka. Vastakohtien taistelun kautta muotoutuu ristiriitainen, mutta monessa suhteessa ehyt maailma. Maailman kehitys ja sen nykyvaihe asettavat jokaiselle valtiolle erityisen tiukkoja vaatimuksia — puhutaan sitten ulkopoliitikasta, taloudellisesta ja sosiaalisesta toimintakyvystä tai yhteiskunnan henkisestä olemuksesta."

Ennenkuulumaton historiallinen tilanne, kuten käy yhä selvemmäksi, vaatii sitkeästi sekä marxistien että ei-marxistien puolelta uutta ajattelutapaa. Tämän uuden ajattelutavan peruslähtökohdat on muotoiltu jo NKP:n 27. puoluekokouksen aineistoon liittyvissä NKP:n Keskuskomitean pääsihteerin M. S. Gorbatschovin puheissa ja lausunnoissa, mm. kansainvälisessä tilaisuudessa "Ydina-seettoman maailman puolesta, ihmiskunnan eloonjäämisen puolesta", joka pidettiin Moskovassa helmikuussa vuonna 1987. Yhteiskunnallinen mielipide maailmassa omaksuu yhä laajemmin uuden ajattelutavan, joka etuoikeutettuna asiana tuo esiin sivilisaation ja elämän itsensä säilyttämisen maapallolla, ihmiskunnan itsetuhon estämisen ydinsodassa tai sen tuhoutumisen estämisen itse aiheutetun ekologisen katastrofin seurauksena.

60- ja 70-luvulla käyty keskustelu kahden sosiaalisen

järjestelmän samankaltaisuudesta näyttää teoreettisesti alkukantaiselta uuden ajattelutavan valossa. Tämän konseptin puolustajien väitteet ovat meistä neljännesvuosisadan kuluttua yhtä naiiveja kuin heidän vastustajiensa vastaväitteet ovat vanhahtavia. Tietenkään kahden järjestelmän todellista vastakohtaisuutta ei ole oikein tulkittu metafysisesti niiden vastakohtiksi asettamisena: sosialismi ei ole ”kapitalismi päinvastoin”, kuten sitä kuvattiin menneiden vuosisatojen utopistisocialistien joissakin teoksissa, joiden tekijät, esim. Restif de la Bretonne, panivat ”toisen maailman” asukkaiden päähän kengät ja pakottivat panemaan jalkaan hatut. Valitettavasti samanlaiset eriskummalliset käsitykset sosialismista levisivät sekä muinaisten utopistien keskuudessa että myös joidenkin marxilaisten keskuudessa, jotka kahden järjestelmän metafysisen vastakohtaisuuden perusteella pyrkivät rajoittamaan arvoinen vaikutusta, väheksyivät tavarain ja rahan suhteitten osuutta ja torjuivat yksilöllisen työuran sosialismin yhteydessä. Kuten tunnettua, tämä aiheutti huomattavaa vahinkoa sosiaalis-taloudelliselle ja tieteellis-tekniselle kehitykselle sosialistimaissa. Samanaikaisesti sosialismin kuvaaminen kapitalismin vastakohtana aiheutti paljon vahinkoa myös työläisten vapautusliikkeelle kapitalistisessa lännessä, sillä se herätti työläisissä huolestuneisuutta siitä, että koko tavanomainen elämä sosialistisen vallankumouksen jälkeen ”menee ylösalaisin”. Kapitalismi ja sosialismi ovat historiallisia peräkkäisiä vaiheita ihmiskunnan etenevässä kehityksessä. Tietenkään geneettisesti välittömästi toisiinsa sidoksissa olevat yhteiskuntamuodostumat eivät voi ehdottomasti olla toistensa vastakohtia kaikissa suhteissa. Yhdentymisen konseptin kumoaminen sisältyy objektiivisesti historialliseen pakkoon siirtyä kapitalismista sosialismiin maailmanlaajuisesti eikä metafysisen vastakkainasetteluun.

”Totuuden hetki” — ilmaus, jota M. S. Gorbatshov käyttää usein puhuessaan kansainvälisistä ongelmista — ei ole mikään ohimenevä kirkastuminen lyhytaikainen leimahdus ulkopoliittikan eri näkökantojen suhteen, vaan kiihoke ja alku aidosti filosofiselle silmien avautumiselle, joka sallii kuvitella, että ollaan totuuden maailmassa, ja tajuta, että kolmannen vuosituhannen kynnyksellä maailmassa on muovautunut uusi historiallinen todellisuus.

Uusi maailmanfilosofia on myöhempiä luovaa kehitystä V. I. Leninin muovaamasta eri yhteiskuntarakenteita edustavien valtioiden rauhanomaisen rinnakkaiselon ohjelmasta sovellettuna nykyajan sosiaaliseen todellisuuteen. Se on lähtöisin kaukonäköisestä leniniläisestä aatteesta sovitaa yhteen sosialistinen ja kapitalistinen järjestelmä ajassa ja tilassa: tällöin niiden rinnakkaiselon aika valtaa koko nykyisen aikakauden ja tila leviää koko planeettallemme, joka käsittää nykyään myös maata ympäröivän avaruuden. Vielä vuonna 1918 kiperien rauhaa koskevien Brestin-väittelyiden aikana V. I. Lenin torjui vasemmistokommunistien tunnuskauseen sosialismin ja kapitalismin ikään kuin periaatteellisesta ”yhteensovittamattomuudesta” planeetallamme korostaen, että olisi yhtä järkevää kieltäytyä poliittisista ja taloudellisista suhteista kapitalistimaiden kanssa kuin sanoa, ettei neuvostovaltaa voisi olla olemassakaan ”lentämättä kuuhun” (nykyään muuten ei edes tällainen kosminen etäisyys voisi täysin suojata yhtä sosiaalista järjestelmää toisen järjestelmän puolelta tule-

valta vaikutukselta!).

Sosialistinen maailmanjärjestelmä ei tarvitse planeettamme kapitalismin tuhoutumista luovan voimansa täydelliseen paljastamiseen. Eikä kapitalistinen maailmanjärjestelmä puolestaan suinkaan ole siinä tilassa, että se tulisi ikuisiksi edes sosialismin tuhon hinnalla. Epäilemättä sosialismi on historiallista kapitalismin kieltämistä. Mutta minkä tahansa sosiaalisen järjestelmän yritys tuhota toinen ulkoapäin johtaisi nyt maailmanlaajuisen ydintaisteluun, joka päättyisi molemminpuoliseen tuhoutumiseen, sivilisaation tuhoon ja elämän häviämiseen maapallolta.

Asevarustelu ei vähääkään vahvista yhdenkään sosiaalisen järjestelmän ja siihen kuuluvan valtion turvallisuutta; päinvastoin sodalla pelottelun ja ydinkoston strategia massatuhoon kehitetyn nykyaikaisen aseistuksen ohella tekevät jokaisen osapuolen yhä suojattomammaksi ja kansainvälisen tilanteen kokonaisuudessaan kasvavassa määrin epävakaa. Ulkopoliittinen ristiriita synnyttää osapuolten kesken epäluottamusta ja ruokkii sitä. Asevarustelu suuntaa valtavat, korvaamattomat voimavarat pois ihmiskunnan elintärkeiden ongelmien ratkaisusta. Se lankeaa raskaana taakkana maailman talouden harteille: jokavuotiset sotamenot ovat nykyään lähes triljoona dollaria, ts. ne vetävät vertoja kaikkien kehitysmaiden neljännesvuosisadan aikana kertyneelle ulkomaiselle velalle.

Oloissa, joissa ydinasevarasto voi moninkertaisesti tuhota ihmiskunnan, sota on lakannut olemasta ulkopoliittikan rationaalinen jatke. Näillä keinoin loppuu myös poliittinen ristiriita. Kansainvälisissä suhteissa kasvavan osuuden saavat toisenlaiset keinot, kuten dialogi, hyväksyttävien ratkaisujen ja kompromissien etsintä, yhteistyöalueiden laajentaminen poliittisissa ja taloudellisissa suhteissa, kaikin puolin edullinen tieteen, tekniikan ja kulttuurin saavutusten vaihto. Koko ihmiskunta on kiinnostunut näiden periaatteiden vakiinnuttamisesta kansainvälisellä näyttämöllä. Uusi ajattelutapa vapauttaa ihmiskunnan tietoisuuden historiallisesti ohimenevistä opeista ja tunnuslauseista, joista monet ovat olleet vääriä omana aikanaan, kuten esim. ”tarkoitus pyhittää keinot”, ”mitä huonompi, sen parempi”, ”viholliseni ystävä on minun viholliseni, mutta viholliseni vihollinen on minulle ystävä”, ”joka ei ole meidän puolellamme, on meitä vastaan” jne.

Uusi poliittinen ajattelutapa julistaa avoimesti, että ihmiskunnan intressit ajavat kansallisen ja sosiaalisen itsekyyden edelle. Keskustellessaan maailman kulttuurin vaikuttajien, kansainvälisen Issyk-Kulin foorumin osanottajien kanssa M. S. Gorbatshov totesi: ”V. I. Lenin lausui aikanaan tavattoman syvällisen ajatuksen yhteiskunnallisen kehityksen ja yleisinhimillisten arvojen etuoikeutetusta asemasta minkä tahansa luokan etujen suhteen. Tänä päivänä, ohjusten ja ydinaseitten vuosisadalla, tämän ajatuksen merkitys on erityisen kärkevä. Toivoisi todella, että maailman toisessakin osassa ymmärrettäisiin ja hyväksyttäisiin väittämä maailman yleisinhimillisten arvojen ensisijaisuudesta kaikkiin muihin arvoihin nähden.”

Yleisinhimillisten arvojen ensisijaisuuden aate lähtee juuri marxismin olemuksesta kansainvälisenä oppina, joka nojaa koko aikaisemman sivilisaation saavutuksiin ja kehottaa säilyttämään ja kartuttamaan niitä, tekemään

niistä koko ihmiskunnan omaisuutta. Tällaisia näkökohtia noudattivat sekä marxismin perustajat että heidän vallankumoukselliset seuraajansa. Kiistellessään rajoittuneista marxismin käsityksistä Rosa Luxemburg esitti melkein yhtäkaaa V. I. Leninin kanssa sisällöltään analogisen ajatuksen: ”Marxin luomus, joka tieteellisenä saavutuksena sinänsä on jättiläismäinen kokonaisuus, ylittää proletariaatin luokkataistelun keskinkertaiset vaatimukset . . .”

Tietenkään yleisinhimillisten arvojen ensisijaisuus ei kumoa luokkataistelua eikä aseta epäilyksen alaiseksi yhteiskuntaoloihin kohdistuvaa välttämätöntä luokka-asenoitumista. Mutta tällöin on aina pidettävä mielessä, että sekä proletariaatin luokkataistelulla että luokka-asenteella on historiallisesti oikeutettu, mutta samalla myös histori-

allisesti ohimenevä luonne, sillä työväenluokan historiallisen tehtävän lopullisena korkeimpana päämääränä ei ole oman herruuden pystyttäminen vaan luokattoman yhteiskunnan luominen. Marxismi voi tulla koko ihmiskunnan maailmankatsomukseksi nimenomaan sen tähden, että se aivan alusta pitäen on ihmiskunnan intressien ilmentymä, yleisinhimillisten sosiaalisten arvojen ja siveellisten ihan-teiden edustaja.

Tulevaisuuteen suunnatulla yleisinhimillisellä sisällöllään marxismi ensisijaisesti herättää nykyaikaisen yhteiskunnan eri sosiaalisten kerrosten ja luokkien edistyksellisten edustajien sympatiat, minkä osoittaa todeksi mm. myös Pekka Kuusen kirja ”Tämä ihmisen maailma”.

E. A. Arab-Ogly